

Draginja NIKOLIĆ

Prenova in kmetijstvo kot dejavnik razvoja

Pojem "prenova vasi" znotraj strok, ki se z njo ukvarjajo, ni enotno opredeljen. S časom se vsebina pojma in postopki spreminjajo, lahko rečemo tudi razvijajo. Sprva so bili omejeni zgolj na urejanje naselij, torej na izboljšanje bivalnih razmer, ohranitev kvalitetnih grajenih struktur, sanacijo neprimernih posegov, določanje lokacij za nove in nadomestne gradnje, nato pa so se v nekaterih evropskih državah, kot na primer v Avstriji in Nemčiji, razširili na sočasno urejanje kmetijskih zemljišč. V novejšem času je prenova v smislu urejanja naselij v nekaterih primerih vključena kot integralni del v projekte celovitega razvoja vaških skupnosti.

Od opredelitve pojma prenove je odvisen način, obseg in vsebina vključevanja kmetijske stroke. Če se omejimo na prenavo kot ureditev naselja, mora odgovoriti predvsem na vprašanje o potrebah po objektih, površinah (tudi na primer dovoznih poteh) in drugih infrastrukturnih elementih, potrebnih znotraj vasi za kmetijsko dejavnost. Določanje teh potreb lahko poteka v okviru različnih postopkov, na primer funkcionalnega kmetijskega planiranja, ki je eden bolj izdelanih pristopov. Na osnovi rezultatov socialno - ekonomske raziskave naselja se opravi identifikacija in izbor perspektivnih, vendar sanacije potrebnih kmetijskih obratov, nato se identificirajo problemi posameznih obratov ter v obliki programa za vsak obrat oblikujejo predlogi za izboljšanje stanja (sanacijski, gradbeni, strukturni ukrepi).

Za ta nivo obdelave nismo imeli na voljo ustreznih podatkov, zato smo poskušali na podlagi spoznanj značilnosti naselja in širšega okolja okvirno oblikovati splošno zasnovo razvoja kmetijske dejavnosti, ki je po našem mnenju tudi osnova za ukrepe na nivoju posameznega obrata, ki jih predvidimo s postopki funkcionalnega planiranja.

Oblikovanje zasnove celovitega razvoja vaških skupnosti je zahtevna naloga, saj mora zajeti ali upoštevati vplive na vse bistvene sestavine življenja vaške skupnosti: gospodarske, družbene, naravne (ekološke) in kulturne. Eden od dejavnikov razvoja je kmetijstvo. Vprašanja razvoja vaških lokalnih skupnosti so posebej občutljiva tudi zato, ker morajo prebivalci program občutiti kot svoj, kar zahteva njihovo smiselno vključevanje v vse štopenjave priprave koncepta. Predloge razvojnih programov oblikujemo torej na podlagi želja, potreb, predlogov prebivalcev ob hkratnem upoštevanju spoznanj značilnosti ozjega (naravne in ustvarjene razmere, človeški kapital) in širšega okolja (splošno gospodarsko stanje, lega, širši pomen prostora).

Kratka zgodovina in stanje kmetijske proizvodnje

Nastanek naselja Orlek je vsaj deloma vezan na možnost kmetijske pridelave na globljih tleh, nastalih na mehkejši karbonatni geološki podlagi. Obdelovalne površine so nastale s kraškimi melioracijami, to je delnim izravnavanjem manjših površin, odstranjevanjem kamenja, ki so ga zlagali v zidove ali gomile, in vsaj ponekod nasipanjem prsti iz vrtač, kar je še danes postopek na primer pri napravi vrto ob novogradnjah. Rezultat so v glavnem manjše površine obdelovalnih zemljišč, njiv, travnikov in pašnikov, obdanih s kamnitimi zidovi, ki so izražena struktura značilnost krajine.

Skozi čas so se kulture in tipi proizvodnje menjali ali pa se je spreminjal njihov pomen. Tako razberemo iz franciscejskega katastra močno razširjenost vinske trte, ki so jo gojili tudi na poljih v dnu vrtač, medtem ko je danes omejena na vrtove in deloma zahodni del vaškega zemljišča. Močno se je spreminjal tudi pomen živinoreje.

Značilne so dvojne kulture na primer sadno drevje na njivah ali travnikih, posebej pa na vrtovih, kjer so tla pod trto ali sadnim drevjem praviloma obdelana in zasajena z vrtninami.

Stopnja obdelanosti kmetijskih površin je različna in se z oddaljenostjo od vasi zmanjšuje. Opazno je tudi opuščanje slabših površin v bližini vasi in v splošnem skrčenje obsega njiv. Slednje je povezano predvsem z opuščanjem polikulturnega načina pridelave in močnejšo usmeritvijo v živinorejo.

Podatkov o posestni strukturi in predvsem načinu delitve vaškega zemljišča med kmete nimamo. Leta 1971 je od 49 gospodinjstev 10 imelo več kot deset hektarjev zemlje, 8 pet do deset, 10 pol do pet, ostali pa manj kot pol hektarja zemlje. Posestna struktura odraža skromne naravne razmere, kjer so bile zaradi slabših razmer za kmetovanje za preživetje potrebne večje površine.

V kmetijstvu je bilo že kmalu po drugi svetovni vojni zaposlenega malo aktivnega prebivalstva - 32% leta 1953, nato pa se je ta delež še zmanjševal. Že leta 1978 ni bilo v vasi nobenega čistega kmečkega gospodinjstva več (1961 pet in 1971 dve). Sedaj se s tržno proizvodnjo - pitanjem telet in mlečno proizvodnjo - ukvarjajo še trije polkmetje (upokojeni delavci), kooperanti kmetijske zadruge v Sežani. Krmo pridelujejo na travnikih in deloma na njivah. Del površin, ki jih obdelujejo, imajo v najemu. Nobena od kmetij nima zagotovljenega naslednika.

Številni vaščani, ki posedujejo zemljo, pridelujejo zelenjavo, sadje in vino za lastne potrebe. Značilna je še vedno močna navezanost na zemljo, seveda pa je kmetovanje v teh primerih predvsem ljubiteljska ali samooskrbna dejavnost. Lahko rečemo, da je v veliki meri del načina življenja.

Možne smeri razvoja kmetijske dejavnosti

Nadaljnji razvoj in prihodnji pomen kmetijske dejavnosti bo močno odvisen od splošnih trendov razvoja in sprememb, ki jih lahko deloma predvidimo. Tako lahko na primer pričakujemo tudi na tem območju porast brezposelnosti in spremembo pomena prostora zaradi drugačne vsebine meje med Italijo in Slovenijo. V povezavi z ekonomsko in ožje

kmetijsko regionalno in lokalno politiko se odpirajo v kmetijski dejavnosti številne možnosti za nove razvojne usmeritve in dejavnosti.

Nekatere možne smeri razvoja bi bile:

1. Okrepitev bivalne funkcije, do katere bi najbrž spontano prišlo ob vzpostavitvi proste carinske cone ali pa ob večjem odpiranju meje. Tukaj bi na primer lahko stanoval del osebja znanstvenih ustanov iz Trsta in Bazovice. V tem primeru bi se Orlek razvil v nekakšno "vrtno mesto", kjer bi posameznim stanovanjskim enotam pripadalo zemljišče primerne velikosti za rekreacijsko pridelovanje hrane. Oblikovanje in lociranje novogradenj naj bi v čimvečji meri ohranjalo krajinske značilnosti, ki dajejo temu prostoru njegovo kvaliteto, ohranili pa bi tudi najboljše obdelovalne površine, kjer bi v skladu z razmerami še vedno potekala tržna pridelava kmetijskih kultur.
2. Glede na ekonomsko situacijo se bo verjetno okrepil pomen kmetijstva kot dopolnilne dejavnosti v smislu izboljšanja eksistence z doma pridelano hrano in/ali s ponudbo tržnih presežkov kot dela "turističnega produkta" kraja. V poštev bi prišlo na primer vino, sadje, vrtnine, posebni proizvodi kot pršut, biološko pridelana hrana.
3. Končno pa je, posebej v primeru večje brezposelnosti ali poslabšanja zaposlitvenih pogojev in možnosti, verjetna tudi reagracija določenega dela prebivalstva, ki bi se usmeril v tržno proizvodnjo. Možna bi bila tržna pridelava specialnih kultur, na primer cvetja, vrtnin in sadja za dnevno oskrbo večjih središč s svežimi proizvodi, pa tudi domača predelava in ponudba lokalnih specialitet.

V povezavi z uvajanjem intenzivne tržne proizvodnje se pojavlja tudi vprašanje kraških melioracij večjega obsega. V literaturi je to dokaj neobdelano področje. Gams (1976) navaja tri tipe melioracij, s katerimi so urejali manjše površine in s katerimi je nastal pretežni del obdelovalnih površin na Krasu ter tipična močno členjena "kraška krajina". Nobenih napotkov ali ovrednotenja pa nismo našli za novejša posega, zato bomo navedli nekaj svojih razmišljanj.

Tehnična izvedba del bi bila težavna in draga, saj bi bilo potrebno izravnavanje velikih površin zemljišč, čiščenje velikih količin kamenja in naspiranje velikih količin prsti, ki je na Krasu ni ravno v izobilju. Dvomljiv je tudi že dosedanji postopek odnašanja večjih količin prsti iz vrtač.

Novonastale površine bi bilo treba zaščititi pred vodno in veterno erozijo. Najboljšo zaščito predstavlja stalen vegetacijski pokrov, ki pa ni vedno združljiv z intenzivno kmetijsko pridelavo ali zaščitni protivetrni nasadi.

Intenzivna (konvencionalna) kmetijska proizvodnja, ki bi jo na teh površinah zaradi ekonomskih razlogov - pokrivanja stroškov visoke investicijske vrednosti melioracij - morali uvesti oziroma je ponavadi povod za izvajanje melioracij, je zaradi možnosti izpiranja snovi v podtalje potencialen hud onesnaževalec podzemnih tokov.

Posledica takšnega posega bi bilo tudi izničenje krajinske tipike in osiromašenje bivalnega okolja. Menimo torej, da kraške melioracije večjega obsega niso sprejemljive. Tudi ekonomsko bi bila najverjetneje bolj učinkovita uvedba specialnih tradicionalnih ali novih kultur in obstoječim razmeram prilagojenih načinov pridelave. V okviru takšne usmeritve bi bili morda potrebni manjši posegi, kot na primer združevanje nekaj manjših parcel in s tem povezana delna odstranitev nekaterih krajinskih elementov, na primer zidov.

